

Türk Dünyasında Parlamentolar Arası İşbirliği ve Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)'nın Rolü

Inter-Parliamentary Cooperation in the Turkish World and the Role of the Parliamentary Assembly of Turkish States (TURKPA)

Dr. Selma İPEK ORCID: 0000-0002-6763-3000

Bağımsız Araştırmacı / Türkiye · ipekseli44@mail.com

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Türk Devletleri arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki iş birliğinin geliştirilmesine yönelik çok sayıda kurumsal girişim hayata geçirilmiştir. Bu girişimlerden biri olan Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Devletleri arasında parlamentolar arası iş birliğinin geliştirilmesi ve parlamenter diplomasinin kurumsal düzeyde yürütülmesi amacıyla 21 Kasım 2008 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti Parlamento Başkanları tarafından imzalanan İstanbul Anlaşması ile kurulmuştur. Bu araştırmanın amacı, TÜRKPA'nın kuruluşunu, kurumsal yapısını, amaç ve görevleri ile faaliyetlerini inceleyerek, Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklediğini parlamenter diplomasi perspektifinden değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; kavramsal analiz yöntemi kapsamında literatür taraması ve doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel ve analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, TÜRKPA'nın yalnızca parlamentolar arasında diyalog ve bilgi paylaşımını sağlayan bir platform olmadığını; Genel Kurul toplantıları, daimi komisyon çalışmaları, seçim gözlem misyonları ve diğer kurumsal mekanizmalar aracılığıyla parlamentolar arası iş birliğini destekleyen ve parlamenter diplomasinin kurumsal düzeyde yürütülmesine imkân sağlayan bir uluslararası parlamenter yapı olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, araştırma kapsamında incelenen kurumsal belgeler ve ilgili literatür çerçevesinde TÜRKPA'nın, Türk Devletleri arasında parlamentolar arası diyalogun ve kurumsal iş birliğinin geliştirilmesini destekleyen işlevsel bir uluslararası parlamenter mekanizma olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter diplomasi, TÜRKPA, Türk Devletleri, Bölgesel iş birliği.

Jel Sınıflandırması: F50, F53.

ABSTRACT

Following the dissolution of the Soviet Union, numerous institutional initiatives were launched to promote political, economic, cultural, and legal cooperation among the Turkic States. One of these initiatives is the Parliamentary Assembly of Turkic States (TURKPA), which was established through the Istanbul Agreement signed on 21 November 2008 by the Speakers of the Parliaments of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and the Republic of Türkiye with the aim of promoting interparliamentary cooperation among the Turkic States and facilitating parliamentary diplomacy at the institutional level. This study aims to examine the establishment, institutional structure, objectives, duties, and activities of TURKPA and to evaluate, from the perspective of parliamentary diplomacy, the institutional mechanisms through which it supports interparliamentary cooperation among the Turkic States. The study adopts a qualitative research approach and employs conceptual analysis. Data obtained through literature review and document analysis were examined using descriptive and analytical methods. The findings indicate that TURKPA functions not only as a platform for dialogue and information exchange among parliaments but can also be regarded as an international parliamentary mechanism that supports interparliamentary cooperation through institutional mechanisms such as General Assembly meetings, standing committee activities, election observation missions, and other institutional practices, thereby facilitating the conduct of parliamentary diplomacy at the institutional level. Based on the institutional documents and the relevant literature examined within the scope of the study, TURKPA is evaluated as a functional international parliamentary mechanism that supports the development of interparliamentary dialogue and institutional cooperation among the Turkic States.

Key Words: Parliamentary diplomacy, TURKPA, Turkic States, Regional cooperation.

Jel Classification: F50, F53.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada, araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulduğu yazar tarafından taahhüt edilmektedir.

Yazar Katkı Oranları: Çalışma tek yazarlı olup yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyan: Çalışma doküman incelemesine dayandığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Atıf/Citation: İpek, S. (2026). "Türk Dünyasında Parlamentolar Arası İşbirliği ve Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)'nın Rolü", International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries (EMI), Sayı 18, ss. 1–12.

1. Giriş

1789 Fransız Devrimi sonrasında ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla şekillenen uluslararası sistem, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Devletler arasındaki ilişkiler yalnızca hükümetler aracılığıyla yürütülen klasik diplomasi anlayışıyla sınırlı kalmamış; uluslararası örgütler, bölgesel kuruluşlar ve parlamentolar da dış politika süreçlerinde giderek daha görünür aktörler hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel diplomasinin yanında çok aktörlü ve çok katmanlı diplomasi anlayışının gelişmesine zemin hazırlamış; parlamentolar arası diplomasi de uluslararası ilişkilerin tamamlayıcı unsurlarından biri olarak önem kazanmıştır (Özkan, 2023: 127).

Parlamentolar arası diplomasi, ulusal parlamentoların uluslararası ve bölgesel parlamentolar aracılığıyla iş birliği geliştirmesi, ortak politikalar üretmesi ve uluslararası sorunların çözümüne katkı sunması şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bölgesel iş birliği mekanizmalarının yaygınlaşmasıyla birlikte parlamentolar, yalnızca yasama faaliyetlerini yürüten ulusal kurumlar olmaktan çıkarak uluslararası ilişkilerde diyalogun geliştirilmesi, demokratik meşruiyetin güçlendirilmesi ve çok taraflı iş birliğinin desteklenmesinde önemli aktörler hâline gelmiştir. Bu yönüyle parlamentolar arası diplomasi, devletler arasındaki ilişkilerin yalnızca yürütme organları aracılığıyla değil, yasama organları üzerinden de geliştirilmesini sağlayan kurumsal bir mekanizma niteliği taşımaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkması, Türk dünyasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğinin geliştirilmesine yönelik yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Türkiye'nin öncülüğünde geliştirilen kurumsal iş birliği girişimleri zaman içerisinde Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında daha sistematik bir yapıya kavuşmuş; bu sürecin parlamentolar boyutunu ise 2008 yılında kurulan Türk Devletleri Parlamentolar Asamblesi (TÜRKPA) oluşturmuştur. TÜRKPA, üye ülke parlamentoları arasında siyasi diyalogun geliştirilmesi, ortak hukuki yaklaşımların desteklenmesi ve parlamentolar arası iş

birliğinin kurumsal bir çerçevede yürütülmesi amacıyla faaliyet gösteren bölgesel parlamenter yapılardan biridir.

Bununla birlikte, parlamentolar arası diplomasiye ilişkin uluslararası literatür giderek genişlemekle birlikte, TÜRKPA'yı parlamentolar arası iş birliği perspektifinden analitik biçimde inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmaların büyük ölçüde TÜRKPA'nın kuruluş süreci, hukuki yapısı ve kurumsal özellikleri üzerinde yoğunlaştığı; kurumun parlamenter diplomasi çerçevesindeki işlevi ile Türk Devletleri arasındaki iş birliğindeki rolünü kuramsal bir bakış açısıyla değerlendiren çalışmaların ise yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, TÜRKPA'nın uluslararası parlamenter kuruluşlar içerisindeki konumunun ve Türk Devletleri arasındaki iş birliğindeki rolünün daha kapsamlı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmanın temel problemi, TÜRKPA'nın Türk Devletleri arasında parlamentolar arası iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklediğinin mevcut literatürde yeterince incelenmemiş olmasıdır. Bu kapsamda çalışmanın temel sorusu, "TÜRKPA, Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklemektedir?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın amacı, TÜRKPA'nın kuruluşunu ve kurumsal yapısını betimlemekten öte, yürüttüğü faaliyetleri bu çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda değerlendirerek kurumun işlevini ortaya koymaktır. Bu çerçevede parlamenter diplomasi, yalnızca parlamentolar arasında diyalog kurulmasını sağlayan bir araç değil; aynı zamanda ortak normların geliştirilmesi, karşılıklı güvenin artırılması ve iş birliğinin sürdürülebilirliğini destekleyen bir yönetim mekanizması olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, TÜRKPA'nın kurumsal yapısını tanıtmakla sınırlı kalmayıp, faaliyetlerini ilgili literatür çerçevesinde analitik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır.

2. Metodoloji

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kavramsal analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Kavramsal analiz, belirli bir olguya ilişkin kavramların, kurumsal yapıların ve süreçlerin

mevcut literatür ile resmî dokümanlar çerçevesinde sistematik biçimde incelenmesine ve yorumlanmasına imkân sağlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu, “TÜRKPA, Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklemektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu nedenle kavramsal analiz yaklaşımı, TÜRKPA’nın kurumsal yapısı, amaçları, organları ve faaliyetlerinin araştırma sorusu doğrultusunda sistematik biçimde incelenmesine ve yorumlanmasına uygun bir yöntem olarak tercih edilmiştir.

Araştırma sorusunun kurumsal yapı, resmî belgeler ve parlamenter faaliyetler üzerinden yanıtlanmasını gerektirmesi nedeniyle temel veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırma konusu ile ilgili yazılı kaynakların sistematik biçimde incelenmesini esas alan bir veri toplama tekniğidir. Bu kapsamda araştırmanın veri kaynaklarını konuya ilişkin ulusal ve uluslararası akademik yayınlar ile TÜRKPA’nın kurumsal yapısı ve faaliyetlerine ilişkin resmî dokümanlar oluşturmuştur. Araştırmada TÜRKPA’nın resmî internet sayfasında yayımlanan hukukî belgeler, Genel Kurul kararları ve bildirgeleri, komisyon raporları, faaliyet bilgileri ve diğer kurumsal dokümanlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ve ilgili kurumlar tarafından yayımlanan resmî belgeler incelenmiştir. Dokümanların seçiminde araştırma konusu ile doğrudan ilişkili olmaları, güncel bilgi içermeleri ve resmî ya da akademik nitelik taşımaları temel ölçüt olarak dikkate alınmıştır.

Veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda betimsel ve analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. İlk aşamada parlamenter diplomasi literatürü incelenerek kuramsal çerçeve oluşturulmuş, ardından TÜRKPA’nın kuruluşu, kurumsal yapısı, amaçları ve faaliyetlerine ilişkin resmî dokümanlar sistematik olarak analiz edilmiştir. Son aşamada ise literatür ve resmî dokümanlardan elde edilen bulgular birlikte değerlendirilmiş; araştırma sorusu doğrultusunda TÜRKPA’nın Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklediği analitik olarak yorumlanmıştır.

Araştırma, TÜRKPA’nın kurumsal yapısı ve faaliyetlerinin resmî dokümanlar ile mevcut literatür çerçevesinde incelenmesiyle sınırlıdır. Bu nedenle çalışma, kurumun faaliyetlerinin ampirik etkisini ölçmeyi amaçlamamaktadır. Bunun yerine TÜRKPA’nın kurumsal yapısı, amaçları ve faaliyetleri parlamenter diplomasi çerçevesinde ele alınarak, Türk Devletleri arasındaki parlamentolar arası iş birliğini hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklediği kavramsal analiz yöntemiyle incelenmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde parlamenter diplomasi, parlamenter asamblelerin ortaya çıkışı ve TÜRKPA’nın kuruluşu, amaç ve görevleri, kurumsal yapısı ve faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir.

3.1. Parlamenter Diplomasi ve Parlamenter Asamblelerin Ortaya Çıkışı

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin en eski ve temel araçlarından biri olup devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl yöntemlerle yürütülmesini sağlayan temsil, müzakere ve iletişim faaliyetlerini ifade etmektedir. Satow (2011: 3), diplomasi kavramını “bağımsız devletler arasındaki resmî ilişkilerin akıl ve nezaket yoluyla yürütülmesi” olarak tanımlamaktadır. Berridge (2015: 1) ise diplomasiyi devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin müzakere yoluyla yönetilmesini sağlayan temel dış politika aracı olarak değerlendirmektedir. Ancak diplomasi günümüzde sadece devletlerarasında yaşanan iletişim süreçlerini değil, devlet dışı yapılar tarafından da sürdürülen iletişim ve temsil süreçlerini de kapsayacak biçimde ele alınmaktadır (Sevinç, 2023: 41).

Küreselleşme, uluslararası örgütlerin güçlenmesi ve uluslararası ilişkilerde aktör çeşitliliğinin artmasıyla birlikte diplomasi anlayışı da dönüşmüş; parlamentolar, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörlerin de diplomatik süreçlerde daha görünür hâle geldiği çok aktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır (Riordan, 2003: 110). Bu dönüşüm, uluslararası ilişkilerde diplomatik faaliyetlerin yalnızca yürütme organlarının tekelinde yürütülmediğini; parlamentolar gibi temsil niteliği taşıyan kurumların da uluslararası karar alma süreçlerinde giderek daha görünür aktörler hâline geldiğini göstermektedir.

15. yüzyılda İtalyan şehir devletlerinde görülen, elçiler görevlendirilerek devletlerarası ilişkilerin sürdürülmesi süreci modern diplomasi olarak nitelenmektedir. Genel anlamda kapalı biçimde yürütülen diplomasinin kuralları 20. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya atılan açık diplomasi yaklaşımı pek fazla hayata geçirilememiş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla diplomasi ile ilgili yeni bir döneme girilmiştir. Doğu Bloğunun çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla diplomasinin içeriği, yöntemleri ve uygulayıcıları değişmeye başlamıştır (Purtaş, 2013: 3-4). Bu tarihsel dönüşüm, diplomasinin aktörlerini ve uygulama alanlarını genişletmiş; özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütler ve parlamentolar dış politika süreçlerinin tamamlayıcı unsurları hâline gelmiştir.

Soğuk Savaşın bitmesi ve iki kutuplu dünyanın sona ermesinin ardından ekonomi, finans, politika ve güvenliğin küreselleşmesi, uluslararası ilişkilerin şeklinin ve içeriğinin çarpıcı biçimde değişmesine neden olmuştur. 11 Eylül saldırıları, BRICS grubu olarak adlandırılan ülkelerin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) yükselişi, küresel ve bölgesel düzeydeki mali krizler bu sürecin kanıtlarıdır. Bütün bu trans-geleneksel olgular hükümetler arası diplomasinin şeklini değiştirmiştir. Diplomasinin iletişim, raporlama, politika analizi, müzakere ve temsilden oluşan rolü artık daha karmaşık bir hal almıştır. Bunun nedenlerinden ilki; küresel ekonomik yönetim, iklim değişikliği ve terörizm dâhil olmak üzere belirli politika alanlarında uzmanlık kazanmak gibi yeni görevlerin yerine getirilmesinin gerekliliğidir. İkincisi ise devlet dışı kurumlar, lobiler, parlamento organları, sivil toplum, akademisyenler, medya, şehirler, eyalet altı bölgeler, ünlüler, vakıflar ve düşünce kuruluşları gibi yeni aktörlerin diplomasiye dâhil olmasıdır. Bu gelişmeler, parlamentolar diplomasinin yalnızca alternatif bir diplomasi biçimi değil, aynı zamanda küresel yönetim süreçlerinin tamamlayıcı unsurlarından biri olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır (Stavridis ve Jancic, 2016: 105).

Parlamentolar diplomasi, parlamentolar ve parlamentolar aracılığıyla yürütülen uluslararası diyalog ve iş birliği faaliyetlerini ifade etmektedir (Canevi, 2026: 78). Bu kapsamda karşılıklı güvenin geliştirilmesi, uluslararası diyalogun

geliştirilmesi ve ortak sorunlara yönelik iş birliğinin artırılmasına yönelik diplomatik faaliyetler yürütülmektedir. Düzenli parlamentolar arası toplantılar, ortak komisyonlar, uluslararası parlamentolar örgütleri bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar ile bilgi paylaşımına dayalı kurumsal mekanizmalar bu sürecin başlıca araçlarını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2026: 6).

Bu yönüyle parlamentolar arasında yürütülen diplomatik ilişkiler, karşılıklı veya kurumsal bir yapı içerisinde gerçekleşmekte; esnekliği ve şeffaflığı sayesinde klasik diplomasi kanallarını tamamlayan bir işlev üstlenmektedir (Erdoğan, 2014: 7). Dolayısıyla bu diplomasi biçimi, yalnızca devletler arasındaki ilişkileri destekleyen bir mekanizma olmanın ötesinde, parlamentoların uluslararası ilişkilerde daha etkin rol üstlenmelerine imkân tanıyan bir iş birliği modeli olarak değerlendirilmektedir.

Bu diplomasi türü, devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi, demokratik meşruiyetin desteklenmesi ve uluslararası sorunlara ortak çözümler üretilmesine olanak sağlamaktadır. Parlamentolar, yürütme organından farklı olarak yalnızca devleti değil, aynı zamanda temsil ettikleri toplumun beklenti ve taleplerini de uluslararası platformlara taşımaktadır. Bu yönüyle parlamentolar diplomasi, uluslararası parlamentolar kuruluşları aracılığıyla yürütülen çok taraflı diyalog ve uzlaşma mekanizmalarının önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Canevi, 2026: 78).

Parlamentolar diplomasi; hükümetlerin demokratik denetiminin güçlendirilmesini, hükümetler arası kurumların demokratik meşruiyetinin artırılmasını ve parlamentolar arasında uluslararası konuların müzakere edilmesini amaçlamaktadır. Bu süreçte ulusal parlamentolar, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel konuları ikili ve çok taraflı platformlarda ele almakta; benzer hedeflere sahip parlamentolar ve parlamentolar kurumları arasında kalıcı iş birliği ilişkilerinin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır (Majidi, 2022: 312). Böylece parlamentolar arasında düzenli iletişim kanalları oluşturulmasının yanı sıra ortak normların geliştirilmesi ve karşılıklı güvenin güçlendirilmesi de mümkün hâle gelmektedir.

Parlamentolar arasında iş birliği anlaşmalarının imzalanması, düzenli toplantı ve karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, dostluk grupları ile

geçici komitelerin oluşturulması ve çok taraflı konferanslara katılım, parlamentolar arası diplomatik faaliyetlerin başlıca uygulama araçları arasında yer almaktadır (Stavridis ve Jancic, 2016: 110). Parlamentolar arası kuruluşlar, birlikler ve asambleler ise bu faaliyetlerin yürütüldüğü kurumsal platformlar olarak öne çıkmaktadır. Bu yapılar, parlamenterler arasında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik etmenin yanı sıra uluslararası kuruluşların faaliyetlerinin yasama organları tarafından izlenmesine de olanak sağlamaktadır (Erdoğan, 2014: 7). Böylece parlamentolar arasında sürdürülebilir iş birliği mekanizmalarının oluşturulması mümkün hâle gelmekte; parlamenter asambleler de uluslararası ve bölgesel iş birliği süreçlerinde işlevsel kurumsal platformlar olarak öne çıkmaktadır.

Parlamenter Asambleler, uluslararası arenada ilginç bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. 2. Dünya Savaşından sonra bu oluşumlar ile ilgili büyük bir artış yaşanmıştır. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllar asamble oluşumlarında zirve yaşanan dönemlerdir. Küreselleşme ve hükümetler arası işbirliğinin, bu dönemlerde daha güçlü şekilde parlamento desteğine ihtiyaç duyulan bir aşamaya gelmiş olması bu artışın yaşanmasında etkilidir. Parlamenter asambleler, ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Ulus ötesi meclisler grubu arasında en önemlisi yaklaşık 145 ulusal yasama organından delegeleri bir araya getiren "Parlamentolar Arası Birlik" ve Avrupa'da dâhil Asya ve Kuzey Amerika Kıtalarından milletvekillerini bir araya getiren Kuzey Kutbu Bölgesi Parlamenterleri Konferansı'dır. Asamblelerin ayırt edici özelliklerinden ilki, ulusal parlamentoların delegelerinden oluşması; ikincisi ise işleyiş ve faaliyetlerinin tıpkı ulusal parlamentolarda olduğu gibi düzenli olmasıdır. Tipik biçimde genel sekreterlik şeklinde bir örgütsel omurgaya sahiptirler. Bu kurumlara örnek olarak Avrupa Konseyi Danışma Meclisi, Avrupa Parlamentosu ve Baltık Asamblesi verilebilir (Marschall, 2007: 1-3).

Parlamenter Asambleler ile ilgili başlıca üç gözlem dikkat çekmektedir:

- Bu tür parlamentolar arası işbirliği kuruluşlarının son 60 yılda özellikle artması,
- Bu oluşumların tüm dünyaya yayılması,

- Meclislerin bu hükümetler arası kuruluşlara farklı düzeyde bağlılık göstermesi (Marschall, 2007: 4).

Parlamenter asambleler, küresel diplomatik meseleler hakkında kamuoyu tartışmasını teşvik etmekte ve uluslararası politikanın hükümetler arası kanallarının yetersiz kaldığı veya işletilemediği hassas durumlarda alternatif diyalog kanalları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle hem teorik hem de uygulamalı açıdan uluslararası ilişkilerin parlamenterleşme sürecinin temelinde demokratik gelenek yer almaktadır. Modern dönemde bu diplomasi anlayışı, dünya genelinde parlamentoların özerk faaliyet alanlarından biri hâline gelmiştir. Parlamenterlerin siyasi uygulamalarından doğmuş olup uluslararası hukuk veya iç hukukta büyük ölçüde kanunlaştırılmamış bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu faaliyetler ağırlıklı olarak siyasi ve gayri resmî özellik göstermektedir. Aynı zamanda bu alan, hem teorik hem de politika oluşturma süreçleri bakımından nispeten yeni bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Stavridis ve Jancic, 2016: 108).

Her ne kadar uluslararası parlamenter örgütler 1990'lı yıllardan önce sınırlı sayıda olsa da, bu tarihten itibaren uluslararası politikada parlamenterleşme süreci hız kazanmıştır. Günümüzde uluslararası kuruluşların yaklaşık üçte birinin parlamenter organlara sahip olması, parlamentoların uluslararası ilişkilerdeki rolünün giderek daha kurumsal bir nitelik kazandığını göstermektedir (Majidi, 2022: 328). Buna paralel olarak konuya ilişkin akademik literatür de son yıllarda önemli ölçüde gelişmiş; parlamentoların uluslararası örgütler, bölgesel iş birliği mekanizmaları ve dış politika süreçlerindeki rolünü ele alan çalışmaların sayısı artmıştır (Stavridis ve Jancic, 2016: 108).

Bu kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, parlamentolar arası iş birliğinin günümüzde yalnızca temsil ve diyalog faaliyetleriyle sınırlı kalmadığı; ortak normların geliştirilmesi, uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi ve parlamentolar arasında kalıcı iş birliği mekanizmalarının oluşturulmasına hizmet ettiği görülmektedir. Bu çerçevede TÜRKPA, Türk Devletleri arasında parlamentolar arası iş birliğinin kurumsal düzeyde yürütülmesini sağlayan başlıca

mekanizmalardan biri olarak değerlendirilebilir. Bir sonraki bölümde TÜRKPA'nın kuruluş süreci, temel ilkeleri, amaçları ve kurumsal yapısı bu kuramsal çerçeve doğrultusunda incelenmektedir.

3.2. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin Kuruluşu ve Niteliği

Türk dünyası kavramı, Türk soylu halkları ve devletleri kapsayan coğrafi ve sosyokültürel bir kavramdır. Türk dünyası denildiğinde Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, İran, Balkanlar, Rusya, Sibirya ve Orta Doğu'da yaşayan Türk toplulukları ve bu coğrafyada yer alan Türk Devletleri akla gelmektedir (Arslan, 2021: 1428). Söz konusu ortak tarihî, kültürel ve dilsel bağlar, zaman içerisinde Türk dünyasında ortak hareket etme ve iş birliği anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Türk dünyasında ortak hareket etme ve dayanışma düşüncesinin temelleri, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi gelişmeler, Rusya'daki Türk topluluklarının karşı karşıya kaldığı baskılar ve Türk aydınları arasında gelişen ortak kimlik arayışlarıyla şekillenmeye başlamıştır (Kılınç, 2026: 107-108). Bununla birlikte Türk dünyasında kurumsal iş birliği düşüncesi özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından daha belirgin hâle gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren Türk Devletleri arasında ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel iş birliğinin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Turgut Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı döneminde, Sovyetler Birliği'nin çözülme süreciyle birlikte Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikaları yeniden ön plana çıkmış; Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleriyle siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi dış politikanın öncelikli alanlarından biri hâline gelmiştir (Kılınç, 2026: 114). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Türk Devletleri kısa sürede tanınmış ve diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Türk Devletleri arasındaki iş birliği süreçleri yalnızca tarihî ve kültürel yakınlıklarla değil, aynı zamanda bölgesel ekonomik, siyasi ve güvenlik dinamikleriyle de şekillenmiştir. Kafkasya ve Orta Asya'da bölgesel iş birliğinin gelişmesinde ekonomik entegrasyon arayışları, enerji ve ulaştırma alanındaki fırsatlar ile bölgesel güvenlik ortamındaki değişimler etkili olmuştur. Özellikle 2020 yılında yaşanan Dağlık

Karabağ Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni jeopolitik koşullar, Türk Devletleri arasındaki mevcut iş birliği mekanizmalarının önemini artıran gelişmelerden biri olmuştur (Gök, 2022: 124).

Bu kapsamda parlamentolar arası ilişkilerin geliştirilmesi de Türk Devletleri arasındaki iş birliği sürecinin önemli boyutlarından biri hâline gelmiştir. Parlamentoların yalnızca ulusal yasama faaliyetlerini yürüten kurumlar olmadığı, aynı zamanda uluslararası iş birliği süreçlerinde diyalog, deneyim paylaşımı ve karşılıklı anlayış geliştirme işlevleri üstlendiği görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sayıları artan parlamenter asambleler, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgesel entegrasyon süreçlerinin önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Devletlerin bölgesel iş birliği girişimlerine verdikleri önemin artmasıyla birlikte Avrupa dışındaki coğrafyalarda da benzer parlamenter yapılanmalar ortaya çıkmış; parlamentolar arası iş birliğinin daha sistematik ve kurumsal bir zeminde yürütülmesini mümkün kılmıştır. Bu süreçte parlamentolar, yalnızca ulusal yasama faaliyetlerini yürüten kurumlar olmaktan çıkarak uluslararası iş birliği süreçlerinde etkin rol üstlenen aktörlere dönüşmüştür (Marschall, 2007: 4; Stavridis & Jancic, 2016: 108).

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Devletleri arasındaki kurumsal iş birliği arayışının yanı sıra, parlamenter diplomasinin uluslararası düzeyde gelişiminin bölgesel yansımalarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Türk dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasında tarihî, kültürel ve dil birliğine dayalı yakınlığın artırılması, ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve parlamentolar arasında gerçekleştirilecek diğer faaliyetlerde iş birliğinin güçlendirilmesi amacıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin parlamento başkanlarının imzasıyla 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) kurulmuştur (Erdoğan, 2014: 8).

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi olarak da bilinen kuruluşun ilk genel kurul toplantısı, 29 Eylül 2009 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'de yapılmıştır. Toplantıda Bakü Beyannamesi, sekretarya yönetmeliği ve TÜRKPA içtüzüğü kabul edilmiştir. Bununla birlikte, TÜRKPA Sekretaryası'nın Bakü

şehrinde sürekli biçimde yerleşik olması kararlaştırılmıştır (TÜRKPA). 2022 yılında gerçekleştirilen 11. Genel Kurul toplantısında kuruluşun adının “Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)” olarak değiştirilmesi kabul edilmiştir (Anadolu Ajansı). Kuruluş sürecinde kabul edilen kurumsal belgeler ile sürekli bir sekretaryanın oluşturulması, TÜRKPA’nın yalnızca dönemsel bir iş birliği platformu olarak değil, kurumsal sürekliliği esas alan bir parlamenter yapı olarak inşa edildiğini göstermektedir.

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), bağımsızlık ve egemenlik ilkelerinin gözetilmesi, toprak bütünlüğünün korunması, ulusal sınırların ihlal edilmemesi, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması ve eşitlik ilkesine saygı gösterilmesi gibi temel prensipleri benimsemektedir. TÜRKPA üyesi ülkelerin, birbirleriyle ve üçüncü taraflarla ilişkilerini geliştirirken bu ilkeler çerçevesinde hareket etmeleri esas alınmaktadır (SETAV). Uluslararası kuruluşların temel ilkeleri, TÜRKPA’nın da faaliyetlerini şekillendiren temel normlar arasında yer almakta; diplomasi faaliyetleri bu ilkeler doğrultusunda yürütülmektedir.

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi, Türk Devletleri arasında parlamentolar arası ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla faaliyet göstermektedir. Bölgesel bütünleşme ise belirli bir coğrafi bölgede yer alan devletlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ortak hareket etmesini sağlayan çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2023: 128). Bu süreç, üye ülkeler arasında siyasi diyalogun, ekonomik ilişkilerin ve kurumsal koordinasyonun güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatının ilişkili kuruluşlarından biri olan Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), diğer diaspora kuruluşlarıyla birlikte yumuşak güç unsurlarından biri olarak Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerin uluslararası görünürlüğünün ve imajının güçlendirilmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca Türk diasporasının yaşadığı ülkelerdeki varlığının güçlendirilmesi ve daha etkin hâle getirilmesine yönelik faaliyetler yürütmektedir (Ural, 2023: 6). Bu çerçevede TÜRKPA, Türk diasporasına yönelik politikaların desteklenmesinde tamamlayıcı bir kurumsal aktör olarak değerlendirilebilir.

3.3. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi’nin Amacı ve Görevleri

Türk Devletleri arasında sürdürülebilir iş birliğinin sağlanabilmesi için yalnızca hükümetler arası ilişkilerin değil, parlamentolar, üniversiteler ve diğer kurumsal aktörler arasındaki koordinasyonun da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, Türk Devletleri arasındaki bütünleşme sürecinin farklı kurumsal yapılar aracılığıyla çok boyutlu biçimde ilerlediğini ortaya koymaktadır (Asker & Çiçek, 2025: 59). Bu çerçevede parlamentolar arasında iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan TÜRKPA, Türk Devletleri arasında parlamentolar arası diyalogun ve kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesini destekleyen önemli yapılardan biri olarak değerlendirilebilir.

2008 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi (TÜRKPA)’nin başlıca amacı, üye devletlerin parlamentoları arasındaki iş birliğini ve siyasi diyalogu geliştirmek, ayrıca ulusal mevzuatlarının uluslararası hukukla uyumunu desteklemektir (AVİM). Bu doğrultuda TÜRKPA, üye ülkeler arasındaki mevcut ilişkilerin siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bunun yanında kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesi, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımının teşvik edilmesi, toplumsal refahın artırılması ve sosyokültürel ilişkilerin geliştirilmesi de kuruluşun öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu amaçlar, TÜRKPA’nın yalnızca parlamentolar arasında iletişim sağlayan bir platform olmanın ötesinde, Türk Devletleri arasında çok boyutlu kurumsal iş birliğini destekleyen parlamenter bir mekanizma olarak tasarlandığını göstermektedir.

TÜRKPA, üye ülkelerin parlamentoları arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi, ulusal mevzuatlar arasında uyumun desteklenmesi, kültür, tarih, sanat, edebiyat ve diğer ortak değerlerin korunması ile siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda görüş alışverişinin sağlanmasına yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bu kapsamda Türk kültürel mirasının ve ortak tarihi değerlerin korunması ile gelecek nesillere aktarılmasına yönelik tavsiye kararları almakta; üye ülke temsilcileri arasında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik etmekte; milletvekilleri ile parlamento personeli arasında karşılıklı ziyaretler ve ortak faaliyetler yoluyla parlamentolar arası iş birliğinin

geliştirilmesini desteklemektedir (TBMM). Bu görevler birlikte değerlendirildiğinde, TÜRKPA'nın parlamentolar arasında düzenli iletişim, koordinasyon ve deneyim paylaşımını teşvik eden iş birliği mekanizmaları oluşturduğu; bu yönüyle Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğinin gelişimine ve sürekliliğine katkı sunduğu söylenebilir.

3.4. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin Kurumsal Yapısı

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA) en üst yönetim organı olan Konsey, üye devletlerin parlamento başkanlarından oluşmaktadır. Konsey'de Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu Meclisi (Mazhilis), Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneşi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil edilmektedir. TÜRKPA'nın dönem başkanlığı, üye ülkeler arasında rotasyon usulüne göre yürütülmekte olup her yıl farklı bir üye ülke tarafından üstlenilmektedir. Konsey başkanlığının üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak yürütülmesi, karar alma süreçlerine tüm üyelerin katılımını teşvik eden ve kurumsal sahiplenmeyi güçlendiren bir yönetim modeli olarak değerlendirilebilir (TÜRKPA).

TÜRKPA'nın temel karar alma organı Genel Kurul'dur. Genel Kurul, üye ülkelerin her birinden sekiz milletvekili ile üye ülke meclis başkanlarından oluşan temel karar alma organıdır. Ayrıca Asamble bünyesinde daimi komisyonlar ile Genel Sekreterlik yer almaktadır (TBMM). Genel Sekreterlik; Asamble, Konsey, komisyonlar ve Asamble tarafından oluşturulan diğer organların işleyişinin etkin biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Genel Sekreterlik, faaliyetlerini İstanbul Antlaşması, Asamble İçtüzüğü, ilgili yönetmelikler, Konsey kararları ve ev sahibi ülke mevzuatı çerçevesinde sürekli olarak yürütmektedir (TÜRKPA, 2020: 147). Asamblenin Genel Sekreteri Genel Kurul tarafından seçilmektedir. TÜRKPA yalnızca dönemsel toplantılar düzenleyen bir platformdan ibaret değildir; karar alma, koordinasyon ve uygulama süreçlerini kurumsal bir çerçevede yürüten bir örgütlenme modeline sahiptir.

TÜRKPA Daimi komisyonlarının her biri sekiz üyeden (her üye ülkeden iki parlamenter) oluşmaktadır. Daimi komisyonların başkan ve

başkan yardımcıları, TÜRKPA'nın genel kurul toplantılarında üç yıllık dönemler için seçilir. Daimi komisyonlar, kendi işbirliği alanlarına giren konuları ele alır ve genel kurul toplantılarına sunulan raporlar ve tavsiyeler şeklinde belgeler hazırlar. Daimi Komisyonlar şunlardır:

Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu:

Komisyonun gündeminde, üye devletlerarasında hukuki ve uluslararası işbirliği alanlarındaki ortak çıkar konuları yer almaktadır.

Eğitim, Kültür, Sosyal ve İnsani Meseleler

Komisyonu: Komisyonun gündeminde, öncelikle ortak tarihi, kültürel ve dilsel kökenlerin gerektirdiği sosyokültürel, insani, bilimsel ve eğitim alanlarında üye ülkeler arasında işbirliği konuları yer almaktadır. Başlangıçta “Sosyal, Kültürel ve İnsani İşler Komisyonu” olarak oluşturulan komisyonun adı, 2023 yılındaki 12. Genel Kurul Toplantısı çerçevesinde Ankara’da gerçekleştirilen Meclis Şurası toplantısında “Eğitim, Kültür, Sosyal ve İnsani İşler Komisyonu” olarak değiştirilmiştir. Komisyonun faaliyetlerinde eğitim alanıyla ilgili konular düzenli ve sistematik bir şekilde ele alınmaktadır.

Ekonomik İşbirliği Komisyonu:

Komisyonun gündeminde üye ülkeler arasında ekonomi, ticaret, finans, ulaştırma, transit vb. alanlarda işbirliği konuları yer almaktadır. Komisyon başlangıçta “Ekonomik, Ticari ve Mali İşler Komisyonu” olarak kurulmuştur. 2014 yılında 5. Genel Kurul Toplantısı çerçevesinde Bakü’de gerçekleştirilen Meclis Konseyi toplantısında komisyonun adı, ekonomik ilişkilerle ilgili tüm konuları kapsayacak şekilde “Ekonomik İşbirliği Komisyonu” olarak değiştirilmiştir.

Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlığın Korunması

Komisyonu: Komisyonun gündeminde çevrenin korunması, doğal kaynakların kullanımı ve sağlığın korunması alanlarında üye ülkeler arasında işbirliği yapılması ile ilgili konular yer almaktadır. TÜRKPA üyelerinin çevresel konulardaki işbirlikleri 2014 yılından itibaren başladığı için Komisyonun gündemi bu alanda pratik sonuçlar elde etmek ile ilgili olmuştur. Ancak Türkistan’daki 10. Genel Kurul Toplantısı kapsamında yapılan Meclis Konseyi toplantısında alınan kararla 2021 yılında Komisyonun yetki alanına giren bir diğer alan sağlığın korunması olarak düzenlenmiştir.

Daimi komisyonların farklı politika alanlarına göre yapılandırılması, parlamentolar arası iş birliğinin yalnızca siyasi konularla sınırlı tutulmadığını; hukuk, ekonomi, eğitim, çevre ve sağlık gibi farklı politika alanlarına yayıldığını göstermektedir.

TÜRKPA'nın asıl üyeleri haricindeki gözlemci üyeleri arasında Macaristan Ulusal Meclisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Meclisi, İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi, Bağlantısızlar Hareketi Parlamenterler Ağı yer almaktadır. Bunun yanında TÜRKPA'nın gözlemci statüsünde ilişki yürüttüğü uluslararası parlamenter kuruluşlar ise "İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği", "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi Parlamentolararası Birlik", "Parlamento Genel Sekreterleri Birliği", "Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı" ve "Asya Parlamenter Asamblesi'dir. Gözlemci üyelik mekanizması, TÜRKPA'nın diğer uluslararası parlamenter kuruluşlarla kurumsal ilişkilerini geliştirmesine ve uluslararası parlamenter ağlarla etkileşimini artırmasına katkı sağlamaktadır.

TÜRKPA içinde yer alan önemli diğer organlar ise; Genç Parlamenterler Grubu ve Kadın Parlamenterler Grubu'dur. 2019 yılında oluşturulan Genç Parlamenterler Grubu, 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında gençlerin istihdamını teşvik eden ve destekleyen programların arttırılması amacıyla oluşturulmuştur. Grup, genç parlamenterler arasında bir network oluşturmak ve Asamble faaliyetlerine ve uluslararası örgütlerin etkinliklerine gençlerin katılımını arttırmak üzerine çalışmalar yürütmektedir. Aynı yıl kurulan Kadın Parlamenterler Grubu ise yine 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında kadınların istihdamını teşvik eden ve destekleyen programların arttırılması amacıyla oluşturulmuştur. Grubun gündeminde kadınların siyasi, sosyal, kültürel, kamusal ve ekonomik hayata aktif biçimde katılımını sağlamak yer almaktadır. Genç ve Kadın Parlamenterler Gruplarının oluşturulması, TÜRKPA'nın yalnızca parlamentolar arası kurumsal iş birliğine değil, kapsayıcı temsil anlayışının güçlendirilmesine ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda farklı toplumsal kesimlerin karar alma süreçlerine katılımının desteklenmesine de önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde TÜRKPA'nın Konsey, Genel Kurul, Genel Sekreterlik, daimi komisyonlar ve çalışma gruplarından oluşan kurumsal yapısı, parlamentolar arası iş birliğinin sürekliliğini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Karar alma, koordinasyon ve uzmanlaşmaya dayalı bu örgütlenme modeli, TÜRKPA'nın parlamentolar arası diplomasiyi kurumsal bir zeminde yürütmesine ve Türk Devletleri arasındaki bölgesel iş birliğinin geliştirilmesine katkı sağlayan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

3.5. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin Faaliyetleri

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi Genel Kurul toplantıları, farklı üye ülkelerin ev sahipliğinde düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. İlki Bakü'de yapılan Genel Kurul toplantıları izleyen yıllarda Ankara, İzmir, Bakü, Türkistan, Astana, Bışkek ve Çolpan Ata gibi farklı şehirlerde düzenlenmiştir. TÜRKPA'nın 14. Genel Kurulu, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosunun ev sahipliğinde 12 Haziran 2025 tarihinde Astana'da "Türk Devri: Parlamenter Diplomasinin Rolü" temasıyla gerçekleştirilmiştir (TÜRKPA). Genel Kurul toplantılarının düzenli olarak farklı üye ülkelerde yapılması, karar alma süreçlerine üye devletlerin aktif katılımını teşvik etmekte ve parlamentolar arası kurumsal etkileşimin sürekliliğine zemin hazırlamaktadır. Bu faaliyetler, TÜRKPA'nın parlamentolar arası diyalogun sürdürülmesi ve bölgesel iş birliğinin kurumsal mekanizmalar aracılığıyla geliştirilmesi yönündeki işlevini somut biçimde ortaya koymaktadır.

14. Genel Kurulda daimi komisyon raporları ile tavsiye kararları görüşülmüş; ikamet izinlerinin kolaylaştırılması, öğretmenlerin statüsü, temiz enerji ve çevre eğitimi konularında model kanun taslakları değerlendirilmiştir. Ayrıca seçim gözlem misyonlarının nihai raporları ele alınmış, 2026 mali yılı bütçesi kabul edilmiş, TÜRKPA Genel Sekreteri ile Genel Sekreter Yardımcısı seçilmiş ve Kadın Parlamenterler Grubu ile Genç Parlamenterler Grubunun faaliyetleri değerlendirilmiştir. Genel Kurul sonunda Astana Beyannamesi kabul edilmiş, 15. Genel Kurulun 2026 yılında Kırgız Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (TÜRKPA). Astana Beyannamesi ve Genel Kurulda ele alınan gündem birlikte değerlendirildiğinde, TÜRKPA'nın faaliyetlerinin

yalnızca parlamentolar arası temaslarla sınırlı kalmadığı; hukuk, eğitim, çevre, enerji, seçim gözlemi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gibi farklı politika alanlarında bölgesel iş birliğini destekleyen çok boyutlu bir gündem benimsediği görülmektedir.

Asamblenin Daimi Komisyonları, üye ülkelerde yüz yüze veya çevrimiçi toplantılar biçiminde yapılmaktadır. Daimi komisyonlarda üye ülkelerin ekonomik ve ticari potansiyelinin geliştirilmesi, sürdürülebilir büyüme, çevre ve doğal kaynakların korunması, eğitim alanında iş birliği, kültürel ve insani ilişkilerin güçlendirilmesi ile terörle mücadele ve hukuki yardımlaşma gibi konular ele alınmaktadır. Komisyonların farklı politika alanlarında düzenli olarak faaliyet yürütmesi, parlamentolar arası iş birliğinin belirli dönemlerde gerçekleştirilen toplantılarla sınırlı kalmadığını; uzmanlaşmış çalışma alanları aracılığıyla kurumsallaşarak süreklilik kazandığını göstermektedir.

Asamblenin bir diğer faaliyet alanı, seçim ve referandum gözlem çalışmalarıyla ilgilidir. Üye ülkelerde yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri veya çeşitli konularda gerçekleştirilen referandumlara ilişkin gözlem ve değerlendirmeler, üye ülkelerin temsilcilerinden oluşturulan misyonlar tarafından yürütülmektedir. Oy verme sürecinin tüm aşamalarının izlenmesi ve sandık görevlileriyle görüşmeler yapılması suretiyle seçimlerin ulusal mevzuata ve uluslararası seçim standartlarına uygunluğu değerlendirilmektedir. Bu faaliyetler, TÜRKPA'nın yalnızca parlamentolar arasındaki iş birliğini geliştiren bir platform olmadığını; aynı zamanda demokratik süreçlerin izlenmesi, seçim uygulamalarına ilişkin deneyim paylaşımının artırılması ve üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesine hizmet eden kurumsal bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Genel Kurul toplantıları, Daimi Komisyon çalışmaları, ortak deklarasyonlar ve seçim gözlem misyonları birlikte değerlendirildiğinde, TÜRKPA'nın parlamentolar arasında süreklilik arz eden çok yönlü bir iş birliği ağı oluşturduğu ve Türk Devletleri arasındaki parlamentolar arası diyalog ile kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesine zemin hazırladığı değerlendirilmektedir.

4. Sonuç

Bu araştırmada, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA) Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliği ve bölgesel bütünleşme sürecindeki rolü parlamenter diplomasi perspektifinden incelenmiştir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen kavramsal analiz ve doküman incelemesi sonucunda, TÜRKPA'nın parlamentolar arasında iş birliğini destekleyen, ortak politika üretimine zemin hazırlayan ve Türk Devletleri arasındaki kurumsal koordinasyonu güçlendirmeye yönelik çok taraflı bir parlamenter mekanizma olduğu değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Asamblenin yürüttüğü faaliyetlerin parlamentolar arasında düzenli diyalogun sürdürülmesi, ortak çalışma kültürünün geliştirilmesi ve bölgesel iş birliğinin kurumsal zeminde desteklenmesi bakımından işlevsel bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları, TÜRKPA'nın kuruluş amaçları ile yürüttüğü faaliyetler arasında genel anlamda uyum bulunduğunu göstermektedir. Parlamentolar arasında mevzuat uyumunun desteklenmesi, ortak tarihî ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi, ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik tavsiye kararlarının hazırlanması, eğitim, çevre, hukuk ve uluslararası ilişkiler gibi farklı alanlarda daimi komisyon faaliyetlerinin sürdürülmesi ile seçim gözlem misyonlarının gerçekleştirilmesi, parlamentolar arası diplomasinin yalnızca temsil faaliyetlerinden ibaret olmadığını; karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, kurumsal koordinasyonun geliştirilmesi ve bölgesel iş birliğinin desteklenmesine hizmet eden araçlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda incelenen Genel Kurul kararları, daimi komisyon çalışmaları ve seçim gözlem faaliyetleri, TÜRKPA'nın parlamentolar arası iş birliğini yalnızca kurumsal düzeyde tanımlayan değil, aynı zamanda bu iş birliğinin sürekliliğini sağlayan uygulama mekanizmaları olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Araştırma bulguları doğrultusunda, TÜRKPA'nın Türk Devletleri arasında parlamentolar arası iş birliğini; Genel Kurul toplantıları, daimi komisyonlar, seçim gözlem misyonları ve diğer kurumsal mekanizmalar aracılığıyla desteklediği değerlendirilmektedir.

Son dönemde yayımlanan çalışmalar, Türk Devletleri arasındaki iş birliğinin yalnızca siyasi ve ekonomik boyutlarla sınırlı kalmayıp akademik diplomasi, bilgi üretimi ve ortak kurumsal kapasitenin geliştirilmesi yönünde de derinleştiğini ortaya koymaktadır (Asker & Çiçek, 2025: 58). Bu gelişme, TÜRKPA'nın yürüttüğü faaliyetlerin de Türk Devletleri arasındaki çok katmanlı iş birliği sürecinin tamamlayıcı unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede ortak kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, bilgi paylaşımının artırılması ve farklı kurumsal yapılar arasında eşgüdümün güçlendirilmesi, TÜRKPA'nın da içinde yer aldığı iş birliği mekanizmalarının etkinliğini artırabilecek temel öncelikler arasında değerlendirilmektedir (Asker & Çiçek, 2025: 59).

Araştırmada ulaşılan bulgular da bu değerlendirmelerle örtüşmektedir. Uluslararası ilişkilerde yalnızca yürütme organlarının değil, parlamentoların da uluslararası iş birliği süreçlerine daha aktif biçimde katılması, parlamentolar arası diyalogun ve kurumsal koordinasyonun önemini artırmaktadır. Bu bağlamda TÜRKPA'nın kurumsal yapısı ve yürüttüğü faaliyetler, Türk Devletleri arasındaki iş birliğinin parlamenter boyutunun güçlendirilmesine yönelik kurumsal mekanizmalar arasında değerlendirilebilir.

Öte yandan, TÜRKPA'nın parlamentolar arası diplomasi açısından üstlendiği kurumsal rol değerlendirilirken, parlamenter asamblelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan bazı sınırlılıkların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. TÜRKPA tarafından kabul edilen tavsiye kararları ve model kanunlar doğrudan bağlayıcı nitelik taşımamakta; bunların ulusal düzeyde hayata geçirilmesi üye devletlerin siyasi iradesi ve ulusal yasama süreçlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle TÜRKPA'nın etkinliği yalnızca kabul edilen kararlarla değil, parlamentolar arasında oluşturduğu diyalog, koordinasyon ve iş birliği mekanizmalarının sürekliliği ile bu mekanizmaların ulusal düzeyde hayata geçirilme kapasitesi çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, Türk Devletleri arasında ortak tarih, kültür ve dil birliği gibi unsurların sağladığı yakınlık, parlamenter diplomasi mekanizmalarının etkinliğini destekleyen önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Bu ortak zemin, üye devletler

arasında siyasi iradenin güçlenmesi ve parlamentolar arası iş birliğinin daha da geliştirilmesi hâlinde, TÜRKPA'nın bölgesel iş birliğini destekleyen işlevinin daha da güçlenmesine imkân tanıyabilecek önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu kapsamda yürütülen faaliyetler, üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin pekiştirilmesini, ortak politika anlayışının geliştirilmesini ve parlamentolar arasındaki kurumsal iş birliğinin sürekliliğinin desteklenmesini amaçlamaktadır. Bu yönüyle TÜRKPA, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde parlamenter iş birliğinin geliştirilmesine hizmet eden, parlamentolar arasında diyalog ve koordinasyonun güçlenmesini destekleyen önemli bir uluslararası parlamenter yapı olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada ulaşılan bulgular değerlendirilirken bazı sınırlılıkların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. TÜRKPA üzerine ulusal ve uluslararası akademik çalışmaların sınırlı olması nedeniyle büyük ölçüde kurumsal belgeler, resmî raporlar ve ilgili literatürden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, TÜRKPA'nın kurumsal yapısını, amaçlarını ve faaliyetlerini parlamenter diplomasi perspektifinden kavramsal olarak incelemekle sınırlıdır. Kurumun faaliyetlerinin üye ülkelerin yasama süreçleri üzerindeki somut etkisi, parlamenterler, sekreteryaya temsilcileri ve diğer ilgili paydaşlarla gerçekleştirilecek görüşmeler ya da karşılaştırmalı ampirik araştırmalar aracılığıyla daha ayrıntılı biçimde ortaya konulabilir. Bu nedenle gelecekte parlamenter diplomasi ile uluslararası parlamenter kuruluşlar bağlamında TÜRKPA'yı ampirik veriler temelinde ele alan çalışmaların artırılması, hem alan yazının zenginleşmesine hem de Türk Devletleri arasındaki parlamenter iş birliğinin daha kapsamlı analiz edilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu araştırmada elde edilen bulgular, TÜRKPA'nın Türk Devletleri arasında parlamentolar arası diyalogun geliştirilmesi, ortak politika anlayışının desteklenmesi ve parlamentolar arası diplomasinin kurumsal çerçevede yürütülmesi bakımından önemli bir platform niteliği taşıdığını göstermektedir. Araştırmada incelenen kurumsal yapı, Genel Kurul kararları, daimi komisyon faaliyetleri, seçim gözlem misyonları ve diğer kurumsal mekanizmalar birlikte değerlendirildiğinde, TÜRKPA'nın yalnızca

parlamentolar arasında görüş alışverişinin gerçekleştirildiği bir platform olmadığı; aynı zamanda parlamentolar arası iş birliğinin sürdürülmesini amaçlayan, ortak norm ve uygulamaların geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürüten ve Türk Devletleri arasındaki bölgesel iş birliğinin parlamenter boyutuna kurumsal bir zemin oluşturan uluslararası bir parlamenter mekanizma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerlendirmeler, araştırma kapsamında incelenen kurumsal belgeler ve ilgili literatürden elde edilen bulgular çerçevesinde yapılmış olup, kurumun üye ülkelerin yasama süreçleri üzerindeki somut etkisinin gelecekte gerçekleştirilecek ampirik araştırmalarla ortaya konulması konuya ilişkin akademik bilgi birikiminin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Asker, A., & Çiçek, A. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı için stratejik kamu diplomasisi önerisi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı Özel Sayısı), 65-95. <https://doi.org/10.16985/mtad.1611609>
- Anadolu Ajansı. (2024). *Kırgızistan TÜRKPA 11. Genel Kurul toplantısına ev sahipliği yaptı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkpa-11-genel-kurul-toplantısına-ev-sahipligi-yapti/2621803>
- Arslan, M. (2021). TÜRKPA ve Türk dünyasına yönelik adımları (2008-2019). İçinde E. Ünlen & A. Tokur (Ed.), 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi* (ss. 1425-1452). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Avrasya İncelemeleri Merkezi. (2024). *Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi 11. Genel Kurul toplantısı*. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/TURK-DEVLETLERI-PARLAMENTER-ASAMBLESI-11-GENEL-KURUL-TOPLANTISI>
- Berridge, G. R. (2015). *Diplomacy: Theory and practice* (5th ed.). Palgrave Macmillan.
- Canevi, P. A. (2026). *Peran Badan Kerja Sama Parlemen (BKSP) DPD RI dalam Menginisiasi Forum Senat Asia Tenggara (FSAT) sebagai Wadah Diplomasi Parlementer Bikameral di Kawasan* [Internship report]. Universitas Pertamina.
- Erdoğan, H. (2014). Türk dili konuşan ülkeler parlamenter asamblesinin (TÜRKPA) uluslararası hukuki kişiliği. *Yasama Dergisi*, 9(27), 5-30.
- Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin yarattığı fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk Dünyası'nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı Özel Sayısı, 109-145. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1093710>
- Kılınç, S. (2026). Türk dünyası dayanışmasının tarihsel sürekliliği: 1920'lerden Türk Devletleri Teşkilatı'na. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 105-124. <https://doi.org/10.59182/tudad.1809520>
- Majidi, M. R. (2021). Parliamentary diplomacy: Its evolution and role in international relations. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 12(2), 306-329.
- Marschall, S. (2007). *European parliaments in transnational organisations: Parliamentary cooperation beyond the European Union*. Paper presented at the Conference on 50 Years of Interparliamentary Cooperation, Bundesrat, Berlin, Germany.
- Özkan, A. (2023). Parlamenter diplomasi ekseninde bölgesel bir bütünleşme hamlesi: TÜRKPA. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 125-135.
- Purtaş, F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: Kültürel diplomasi. *Akademik Bakış*, 7(13), 1-14.
- Riordan, S. (2003). *The new diplomacy*. Polity Press.
- Satow, E. (2011). *Satow's diplomatic practice* (6th ed.). Oxford University Press.
- SETA Vakfı. (2024). *TÜRKPA ve Türk dünyasının gelecek vizyonu*. <https://www.setav.org/yorum/turkpa-ve-turk-dunyasinin-gelecek-vizyonu>
- Sevinç, H. (2023). AB-Türkiye ilişkilerinde parlamenter diplomasi: Türkiye AB Karma Parlamento Komisyonu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 40-58.
- Stavridis, S., & Jancic, D. (2016). The rise of parliamentary diplomacy in international politics. *The Hague Journal of Diplomacy*, 11(2-3), 105-120.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2024). *TÜRKPA genel bilgiler*. https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/turkpa/genel_bilgiler.htm
- Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *About*. <https://turkpa.org/about>
- Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *Commission documents*. <https://turkpa.org/commissiondocuments>
- Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *Legal documents*. <https://turkpa.org/publication/121-turkpa-legal-documents>
- Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *Meetings*. <https://turkpa.org/meeting/all>

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *Observation*. <https://turkpa.org/observation/all>

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *Sessions*. <https://turkpa.org/session/all>

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2024). *TÜRKPA Bakü Deklarasyonu*. <https://turkpa.org/files/plen%2013%20tr.pdf>

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. (2025). *TÜRKPA On Dördüncü Genel Kurulu ASTANA-2025*. [https://turkpa.org/plenar-iclaslar/turkpa-on-](https://turkpa.org/plenar-iclaslar/turkpa-on-dorduncu-genel-kurulu-astana-2025?lang=tr)

[dorduncu-genel-kurulu-astana-2025?lang=tr](https://turkpa.org/plenar-iclaslar/turkpa-on-dorduncu-genel-kurulu-astana-2025?lang=tr)

Ural, S. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı perspektifinden Balkanlardaki Türk diasporası. *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, 3(1), 1–12.

Yılmaz, S. (2026). Bölgeler arası parlamenter diplomasi: EuroLat'ın AB–Latin Amerika ilişkileri içerisindeki konumu. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2026, 1–34. <https://izlik.org/JA39AR64ZA>